

จดหมายในวรรณคดีไทย

วัชร รมยะนันท์*

บทคัดย่อ

ในวรรณคดีไทยมีเรื่องการส่งจดหมายสื่อสารกันระหว่างตัวละครอยู่หลายเรื่อง บทความเรื่องนี้จะเสนอเฉพาะจดหมายในวรรณคดีเรื่องอิเหนา ๒ ฉบับเท่านั้น ได้แก่ จดหมายที่อเนกามถึงบุษบา และจดหมายที่ท้าวทุเรณีย์ถึงอิเหนา

การส่งข่าวคราวทางจดหมายมีมานานแล้ว ในปัจจุบันนี้จดหมายมีความสำคัญไม่น้อยทีเดียว จดหมายที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย ได้แก่จดหมายหรือจะเรียกว่า พระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านิภานุพดลฯ ซึ่งเรารู้จักชื่อว่า “พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน” และจดหมายโต้ตอบระหว่างสองสมเด็จพระเจ้าฟ้า คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่มีชื่อว่า “สาส์นสมเด็จพระเจ้าฟ้า” ทั้งสองเรื่องนี้เป็นจดหมายที่มีค่ายิ่ง แต่จดหมายที่จะยกมาพูดถึงในที่นี้ ได้แก่จดหมายที่มีปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่องพระราชนิพนธ์บทละครอิเหนา จะได้ยกมากล่าวถึงแต่ฉบับที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว เช่น

ฉบับที่อเนกามไปถึงบุษบาโดยใช้เลียบจาร์กลงไปบนกลีบดอกกล่าเจียก มีใจความว่า

“ในลักษณะนั้นว่าจรกา	รูปชั่วคำซ้ำทั้งศักดิ์ศรี
ทรงลักษณะพิกลอินทรี	ดูไหนไม่มีจำเวรเวรตา
เกษานาสิกขณงเนตร	สมเพชพิปริตผิควิสัย

* วัชร รมยะนันท์

อ.บ. (จุฬาฯ)

M. Sc. in Ed. (Indiana)

ศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสียงแหบเสบสันเป็นฟันไป	รูปร่างช่างกระไรเหมือนยักษ์มาร
เมื่อยมเหมือนหลอกหยอกเหมือนขู	ไม่ควรคู่เคียงพัศตร์สมัครสมาน
คังกาจากชาติข้าสาธาณณ์	มาประมาณหมายหงส์พงศ์พระยา
เม้นแผ่นคินสันชายที่พึงเชย	อย่ามีคู่เลยจะดีกว่า
พี่พลอยร้อนใจแทนทุกเวลา	ฤวาสนาน้องจะค้องกัน”

สารฉบับนี้มีข้อความที่ควรจะอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจดังนี้ ในทางโวหารนับว่า ที่ทำให้ความเข้าใจถึงรูปร่างลักษณะของจรกาว่ามีรูปร่างที่อัปลักษณ์มาก ประการที่หนึ่ง คือ ร่างกายใหญ่โต เราท่านอาจจะนึกไม่ออกว่าผู้ชายรูปร่างใหญ่จะไม่สวยงามได้อย่างไร แต่ถ้าจะลองพิจารณาว่าการเล่นละครถ้าหากใช้คนรูปร่างสูงใหญ่มาแต่งเครื่องพระจะกลายเป็นตัวยักษ์ไป เช่น ตัวละครพระรามถ้ายังมีรูปร่างผอมอยู่ก็ยังไม่แสดงได้ แต่ถ้าหากอ้วนขึ้นเมื่อไรก็ต้องไปเล่นบทบาทกัณฐ์ เมื่อนั้น ฉะนั้นในสมัยโบราณจึงนิยมรูปร่างบาง ๆ อย่างเช่นความงามของพระลอมีว่า “พระองค์กลมกล่องแก้ง เอวอ่อนอรอรไรแฉ่ง” เป็นต้น แสดงว่าพระลอมีรูปร่างออรชรสวยงามแบบรูปร่างผู้หญิงนั่นเอง บทละครเรื่องอิเหนาเป็นละครใน ใช้ตัวละครผู้หญิงแสดงทั้งนั้น “รูปร่างช่างกระไรเหมือนยักษ์มาร” ของจรกาจึงจัดได้ว่าอัปลักษณ์

ประการต่อมา คือ เสียงซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการทำนายลักษณะคน จะทายว่ามีบุญมีวาสนาหรือไม่ก็ฟังได้จากเสียง ถือกันว่าเสียงใดดังกังวานสม่ำเสมอเป็นลักษณะที่มีบุญ เราเองก็ชอบฟังเสียงเพราะ ๆ มักจะมีผู้ติดใจเสียงของนักร้อง นักแสดง นักพากย์ และในสมัยนี้ยังมีเสียงของผู้ประกาศ ผู้จัดรายการ ฯลฯ ผู้ที่มีเสียงดีไม่ว่าจะเป็นเสียงผู้หญิงหรือเสียงผู้ชายก็มีผู้นิยมเท่ากัน ถ้าเป็นผู้ชายที่มีเสียงทุ้ม ๆ นุ่มนวล อาจจะมีผู้ติดใจมากกว่าเสียงผู้หญิงเสียอีก ในที่นี้ไม่ได้พูดถึงเสียงร้องเพลง หมายถึงเสียงพหูธรรมคาถาอัน เสียงของจรกาช่างเหลือทนจริง ๆ ทั้งแหบทั้งเคือ ทั้งสั้นระรัว ถ้าจะดังก็ดังเสียนจนแทบหู เรียกได้ว่าเสียงดังไม่สม่ำเสมอ เป็นการยากที่จะฟังให้รู้เรื่อง ก่อให้เกิดความรำคาญแก่ผู้ฟังเพียงไรท่านคงจะนึกออก คนที่จะอยู่ร่วมกันหากคุยกันไม่ได้แล้วจะเป็นเรื่องที่น่าทรมานอย่างมาก อิเหนายกเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อขุ่นนางบุษบา

ประการต่อมาคือ ท่าคักก็ เพราะจรกาเป็นแคะระตูไม่ใช่วงศ์ธัญแดหวา คือ ไม่ใช่เชื้อสายเทวดา ถ้าเป็นระเด่นเหมือนอิเหนาก็มีศักดิ์เสมอกัน เรื่องยศศักดิ์นึกเป็นเรื่องที่พูดยากอธิบายยาก ถ้าหากมีความรักเข้ามาเกี่ยวของปัญหาข้อนี้ไม่ต้องยกมาพูดถึงเลย แต่ถ้าไม่รักแล้ว

อย่าว่าแต่ปัญหาเท่านั้น น้อยกว่าก็คงตกลงยาก ในกรณีนางบุษบา ก็คงจะไม่ได้รับการจาก ฉะนั้นนางก็คงจะคิดในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน เหมือนผู้หญิงอีกหลายคนก็ถือว่า “แม้นแผ่นดินสิ้นชายที่พึงเชยอย่ามีคู่เลยจะดีกว่า” แต่นางบุษบาไม่มีสิทธิ์เลือกได้เพราะเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ นางบุษบาเองไม่ได้แสดงว่ามีความเห็นเรื่องนี้แต่อย่างไร

ความเหลื่อมล้ำค่าสูงของศักดิ์ตระกูลเป็นอุปสรรคของคู่สมรสอยู่เสมอ เราจำต้องยอมรับว่าการที่ผู้ชายมีฐานะบรรดาศักดิ์จะแต่งงานกับใคร มีตระกูลหรือไม่ ได้รับการศึกษาแค่ไหน มักไม่มีใครมีปัญหา เพราะผู้หญิงมีฐานะเป็นผู้ตาม ถ้าไม่เหลือทนผู้ชายก็มองไม่เห็นข้อบกพร่อง นอกจากในกรณีทำเป็นต้องอาศัยภรรยาเป็นผู้สนับสนุนหรือช่วยเหลือในหน้าที่บางอย่างผู้ชายก็มักจะต้องมีภรรยาใหม่อีก นี่อาจจะจัดว่าเป็นเรื่องของผู้หญิงต่ำกว่า แต่ในแง่หญิงที่มีตระกูลสูงอย่างนางบุษบาจะแต่งงานกับจรรกาซึ่งเป็นเพียงเจ้าเมืองเล็ก ๆ คนหนึ่งก็เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะปล่อยให้เป็นไปได้ ในสมัยก่อนไม่เหมือนกับสมัยนี้ซึ่งมีเสรีภาพและความเสมอภาคทุกบ้านเมือง เจ้าหญิงจะแต่งงานกับชายธรรมดาที่เป็นไปได้ แต่เรื่องอิเหนาเป็นเรื่องในสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งยังคำนึงถึงเรื่อง “ต่ำศักดิ์” ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่ง

ประการต่อไปคือ เรื่องกิริยาท่าทาง อิเหนาใช้คำพูดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกแก่เราเป็นอย่างมาก “ยามยิ้มเหมือนหลอกหยอกเหมือนขู” คนที่รูปร่างชั่วช้าอัปลักษณ์ตั้งแต่ใบหน้า ผม จมูก คิ้ว ตา มีลักษณะวิปริตผิดแปลกไปจากคนทั่วไป เป็นต้นว่า ผมหยิกจนเกินไป จมูกใหญ่จนเกินไป คิ้วหนา ตาพอง ถ้าจะยิ้มผู้เห็นก็จะคิดว่าถุก “ผีหลอก” เรียกว่าวิปริตถึงขนาด เพราะใครๆ ก็กลัวผีหลอกทั้งนั้น แต่นี่เป็นอาการของคนขรวยม ครั้นเวลาที่จะล้อเล่น สัมเสียงก็ฟังดูเหมือนจะขู่มองให้กลัว คือ เสียงเป็นคนที่ถูกขู่ตะคอกนั่นเอง ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับคนที่ล้อเล่นแรงๆ ผู้ถูกล้อก็เข้าใจว่าจริง เรียกว่าไม่รู้ภาษาขันแล้วจะอยู่ด้วยกันไปได้อย่างไร เหมือนนางจะหมายนางพระยาหงส์นั่นเอง

ความในจดหมายนั้นเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย พวกคนจนติดปาก นับว่าเป็นจดหมายที่แต่งดี มีใจความมากแต่ถ้าจะวิจารณ์ในแง่ที่ยุติธรรมแล้วอิเหนาไม่ควรที่จะประณามจรรกาถึงขนาดนี้ เพราะที่นางบุษบาต้องหมั้นกับจรรกาเพราะอิเหนาไปเลี้ยงนางจินตะหราเป็นชายา และนางบุษบาไม่ได้เลือกจรรกาด้วยตนเองแต่เป็นเรื่องผู้ใหญ่จัดการให้โดยแท้ อาจจะกล่าวได้ว่า

อิเหนาเป็นคนพาล ถือตัวว่ามีอำนาจ ทำอะไรตามชอบใจ แล้วยังจะพาลค่าคนที่ไม่ได้ทำอะไร ให้ตัวเช่นจระกาก็กลัว

ถ้าจะย้อนไปจุดหมายที่ตัวกูเรบนั้นมีมาถึงอิเหนาที่เมืองหมันหย้าแล้ว จะเห็นได้ว่า อิเหนาเป็นผู้ผิดตั้งแต่แรก ใจความในจดหมายมีดังนี้

“ในลักษณะนั้นว่าบังจามิตร	มาตั้งตึกคาหากรุงใหญ่
จงเร่งรีบรพผลสกลไกร	ไปช่วยชิงไชยให้ทันที
ถึงไม่เลี้ยงบุษบาเห็นว่าชั่ว	แต่เขารู้ยั่วตัวนั้นเป็นผี
อันองค์ท้าวดาหาริบัติ	นั้นมิใช่อาว์ญาติ
มาทแมนเสียเมืองคาหา	จะพลอยอายชายหน้าฤาหาไม่
ซึ่งเกิดศึกสาเหตุเภทโทษ	ก็เพราะใครทำความไว้งามภักตร์
ครั้งหนึ่งก็ให้เสียวาจา	อายชาวคาหาอาณาจักร
ครั้งหนึ่งก็คิดคดจนัก	จะฆ่าให้เสียศักดิ์ก็ตามที
เม้นมียกพลไกรไปช่วย	ถึงเราม้วยก็อย่ามาคดผี
อย่าคดทั้งเปลวอัคคี	แต่วันนั้นเขาคันจนบรรลโดย

จดหมายฉบับนี้แสดงให้เห็นว่าอิเหนาถูกพระราชบิดาตัดพ้อว่าจนถึงตัดเป็นตัดตายและ ฆ่าให้เห็นถึงความผิดของอิเหนาอย่างชัดแจ้ง จดหมายนี้เป็นเหตุให้อิเหนาต้องเดินทางจากเมือง หมันหย้าไปเมืองคาหา ไวรหารที่ว่าองค์ท้าวดาหาริบัติคิดเป็นอาว์ของอิเหนาแท้ ๆ นางบุษบาก็คือ ลูกน้องของอิเหนา ถึงจะไม่เลี้ยงดูเป็นคู่ครอง หน้าทีของพิศต้องปกป้องน้องที่เป็นหญิงซึ่ง อิเหนาจะปฏิเสธมิได้ ถ้าอิเหนาไม่ยกกองทัพไปช่วย จนเป็นเหตุให้เสียบ้านเสียเมือง อิเหนาก็ ต้องอับอายขายหน้าไปด้วย ท้าวกูเรบนั้นก็เคยเสียวาจาที่เคยสูลูกน้องนางบุษบาให้อิเหนาไปครั้งหนึ่ง แล้ว ถ้าครั้งนี้จะยอมเสียเกียรติยศเกียรติศักดิ์โดยไม่ยกทัพไปช่วยก็ตามใจ ในตอนท้าย ท้าว- กูเรบนั้นได้ใช้ไวรหารตัดเป็นตัดตายอิเหนาว่า “ถึงเราม้วยก็อย่ามาคดผี” คือ ห้ามอิเหนามาเผาศพ นับเป็นการลงโทษสูงสุดที่บิดาจะทำแก่ลูกได้ เพราะฉะนั้นจดหมายฉบับนี้จึงมีไวรหารตีเด่น และ ก่อให้เกิดความรู้สึกตามเจตนาของผู้ประพันธ์ จักว่าเป็นจดหมายที่น่าจะยกมาพูดถึงไม่น้อย

จดหมายในเรื่องอิเหนาที่กล่าวมาแล้วเป็นจดหมายตัดพ้อ ฉบับแรกเป็นจดหมาย ระหว่างชายหญิง ฉบับที่สองเป็นจดหมายระหว่างพ่อกับลูกซึ่งติดต่อกันระหว่างผู้ที่อยู่ไกลกัน ในวรรณคดีเรื่องนี้มีจดหมายรัก จดหมายขอหญิงสาวมาเป็นสะใภ้ และจดหมายอื่น ๆ อีกซึ่ง ยังไม่ได้นำมากล่าวถึง

Correspondence in Thai Literature

by Vacharee Ramayanandana

Abstract :

In Thai literature, there are many works that mention correspondence between characters. In this article, the writer discusses only 2 letters from *Inao* : one is the letter from Inao to Busabaa; the other is that from Thao Kurepan to Inao.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย